

Regeneracija prihodnosti brez njene reprodukcije: naravno-kulturno mnogovrstno sorodstvo v misli Donne Haraway

Film Fabrizia Terranove – *Donna Haraway: Pripovedi za zemeljsko preživetje* (*Donna Haraway: Story Telling for Earthly Survival*, 2016) črpa formalne in vsebinske pobude zlasti iz zadnjega dela Donne Haraway – iz knjige *Staying With the Trouble: Making Kin in the Chthulucene* (*Vztrajati s težavami: ustvarjanje sorodstva v htulucenu*) iz leta 2016.¹ V besedilu, ki sledi, bom v srečanju s filmom razpletla nekaj osrednjih konceptualnih niti njenega dela, zlasti tiste, ki vodijo k razumevanju njenega doprinosa k mišljenju drugačnih oblik skupnosti oz. »sorodstva« (*kinship*), kar ima tudi posledice za sodobno okoljsko misel. Ob tem bom skušala nakazati, kako lahko formalno in vsebinsko zgradbo zgoraj omenjenega filma razumemo v dialogu z nekaterimi oblikami njenega mišljenja, ki razpirajo »težave«, kot pravi Haraway, s katerimi moramo danes vztrajati, jih s skupnimi močmi misliti.

Umestiti Haraway

Knjiga Donne Haraway iz leta 1991, *Opice, kiborgi in ženske*, je prevedena tudi v slovenščino² in vključuje tudi razvpiti, danes že klasični »Kiborški manifest«. V pogovoru s Caryjem Wolfejem, ki je vključen v knjigo *Manifestly Haraway*,³ Haraway pripoveduje o tem, kako je »Kiborški manifest« napisala kot mlada predavateljica na univerzi Santa Cruz v Kaliforniji (tam je sedaj častna profesorica na oddelku za zgodovino zavesti), ko se je šele spoznavala z večino strukturalistične in poststrukturalistične teorije, ki se je tedaj razširjala v anglofono humanistiko.⁴ Ob tem poudarja, da je na njeno mišljenje vplivala njena izkušnja predavanja na univerzi na Havajih ter na univerzi Joan Hopkins, kjer se je imela priložnost seznaniti s tem, kako je vojaško-industrijski kompleks umeščen v tehnoznanstvene prakse raziskovanja v visokem šolstvu.⁵ Ob tem pa je misel, ki je porodila »Manifest«, zaznamovala tudi vsa tedanja zgodovinsko-politična prtljaga hladne vojne, kot tudi vsi osebni odnosi in prijateljstva, ki jih je v tistem času Haraway spletala in ki so ostali doživljenjske zaveze.⁶ Svoje vabilo k odkluku od reproduktivnega modela življenja v biološki, patriarhalni družini – »Make kin not babies!« (»Delajte sorodstva, ne otrok!«)⁷ – je tudi dejansko živela, z ustvarjanjem neheteronormativnih, nereproduktivnih oblik skupnostnega življenja, ki jih omenja tudi v filmu. Ti podatki so pomembni; vednost je namreč za Donno Haraway vselej »umeščena« – nihče ne misli, spoznava in piše od nikoder ali od vsepovsod, vsakdo misli, spoznava ali piše iz točno določenega kraja, družbenega in političnega konteksta, zgodovinske situacije, naravno-kulturnega okolja, če uporabimo njen pojem. Sledeči kratek sprehod skozi

¹ Haraway, *Staying With the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*, Durham in London: Duke University Press, 2016.

² Haraway, *Opice, kiborgi in ženske*.

³ Cf. Donna J. Haraway in Cary Wolfe, »Companions in conversation«, v Donna Haraway, *Manifestly Haraway*, Minneapolis in London: University of Minnesota Press, 2016, str. 199–289.

⁴ *Op. cit.*, str. 209.

⁵ *Op. cit.*, str. 203.

⁶ *Op. cit.*, str. 205.

⁷ Donna J. Haraway, »Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin«, *Environmental Humanities*, št. 6, 2015, str. 159–165.

miselno ustvarjanje Donne Haraway bomo tako začeli s citatom, vzetim iz uvoda, ki ga je napisala za knjigo svojih zbranih esejev leta 2003. Citat se glasi:

Brati in pisati sem se naučila v svetovih, ki so bili v vojni. Rojena sem bila ob koncu druge svetovne vojne, zrasla sem v hladni vojni, bila na podiplomskem študiju med vietnamsko vojno, ta zbornik pa pripravljam za objavo med tem, ko je moja država napadla Irak. In to je le krajši seznam. Te vojne so osebne. Prek njih sem postala to, kar sem, vržejo me v podedovane dolžnosti, če to želim ali ne. Ti svetovi, udeleženi v vojnah, so trehuh pošasti, iz katerega sem skušala v bolj živo realnost vpisati skupino sorodnih feminističnih figur. Upam, da nas lahko te markantne figure vodijo na kraj, kjer je lažje/bolje živeti, ki sem ga v duhu znanstvene fantastike imenovala »drugje«.⁸

Ta citat poudarja živeto umeščenost mišljenja v njenem delu, obenem pa nam ponuja nekaj konceptualnih niti, ki jim bomo sledili v nadaljevanju. Naslov uvoda, iz katerega je vzet citat, se glasi »A Kinship of Feminist Figurations« (»Sorodstvo feminističnih figuracij«). In že tu najdemo dva pojma, ki nas peljeta v samo osrčje njenega dela: sorodstvo (*kinship*) in figuracija (*figuration*).

Sorodstvo onkraj reprodukcije

V nekem nedavnem predavanju, ki ga je imela na univerzi Yale, dobi Haraway provokativno vprašanje: če je svoje delo, in pravzaprav življenje, v marsičem namenila prav razsrediščenju modela patriarhalne, reprodukciji namenjene družine in bioloških, genskih, krvnih vezi, zakaj potem za model drugačne oblike mnogovrstne skupnosti (*multispecies togetherness*) uporablja prav besedo za (krvno) sorodstvo, tj. *kinship*? Glede na njeno pozornost za jezikovno figuracijo, zakaj ni izbrala kake druge figure, recimo solidarnosti, skupnosti, skrbi?⁹ Haraway je vselej skušala artikulirati možnost drugačne, neizkoriščevalske, nezatirske oblike skupnostnega življenja in tkanja medsebojnih odnosov iz »trebuha pošasti« (kot pravi) oz. situacije, ki nikoli ni »nedolžna«, etično nesporna, ampak vselej politično kompleksna in težavna (*troubled*).¹⁰ Pri tem je iskala besedo, ki bi lahko izrazila umeščenost v odnosnost, ki ni stvar osebne odločitve, ki ni stvar tega, s kom se strinjamo in s kom ne, kdo nam je všeč in kdo ne, ampak tega, v kakšno sredino, v kateri kraj, s kakšno prtljago preteklosti smo vrženi. Iskala je torej besedno figuro, ki bi označevala vezi, ki od nas terjajo skrb, vprašanja, ki od nas terjajo sposobnost odgovora/odgovornosti (*response-ability*), ne glede na to, ali nanje želimo odgovarjati ali ne. Kot pravi v zgoraj navedenem citatu glede širšega, globalnega političnega dogajanja: »[T]e vojne so osebne. Iz mene delajo to, kar sem; vržejo me v podedovane dolžnosti, pa če to hočem ali ne.«¹¹ Gre za privilegij in prekletstvo lastne umeščenosti v politične skupnosti, vpletene v sodobne zavojevalske ekonomske in vojaške operacije; skupnosti, ki so dedinje preteklosti in sodobnosti brutalne kolonizacije, plenjenja naravnih virov in izrinjanja avtohtonih človeških in nečloveških populacij. Ko živimo, nehote spletemo vezi z množtvom človeških in nečloveških bitij, katerih življenja nosijo posledice naših dejanj, naših potovanj, naših trošenj; prav tako kot z neposredno skupnostjo človeških in nečloveških bitij, s katerimi smo zapleteni v niti medsebojne skrbi,

⁸ Donna J. Haraway, *The Haraway Reader*, New York in London: Routledge, 2004, str. 2.

⁹ Donna J. Haraway: »Making Oddkin: Story Telling for Earthly Survival«, predavanje na Univerzi Yale, na spletu objavljeno 26. oktobra 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=z-iEnSztKu8> (zadnji dostop 5. 6. 2019).

¹⁰ Haraway, *The Haraway Reader*, str. 2.

¹¹ *Ibid.*

odgovornosti, naklonjenosti. V te vezi se zapletamo kakor igralci igre »mačje zibke« oz. prstne igre z vrvico – gre za igro, v kateri iz zavezane vrvice spletamo vzorce; soigralka_{ec} s prsti poseže v vzorec in splete novega ter s tem prevzame vrvico in igra se tako nadaljuje. Ta igra nudi Donni Haraway priljubljeno figuro za razumevanje skupnega mišljenja, skupnega bivanja:¹² od soigralke_{ca} dobimo v roke spleteni vzorec, katerega spletanje moramo nadaljevati, sicer se igra – mišljenje, življenje – konča. To spletanje misli Haraway nazorno demonstrira v filmu, ko iz knjige belgijske filozofinje in kemičarke Isabell Stengers simultano prevaja citat njene lastne knjige iz francoščine v angleščino, ki ga je poprej Stengers prevedla iz angleščine v francoščino ... pasus je pri tem seveda neobhodno spremenjen, ne da bi postal nekaj povsem drugega.

V svoji zadnji knjigi, in podobno še kje, se Haraway sprašuje: »Kaj se zgodi, ko človeška izjemnost in zamejeni individualizem, ti stari žagi Zahodne filozofije in politične ekonomije, postaneta v najboljših znanostih, bodisi naravoslovnih ali družboslovnih, nemisljivi? Dejansko nemisljivi: nista več na voljo, da bi z njima mislili.«¹³ Potrebujemo nove zgodbe. *Avtopoiesis* je pojem, ki sta ga biologa Maturana in Varela uvedla leta 1972 za razumevanje samovzdržujočega kemijskega ravnovesja celic. Ta se je razširil na označevanje domnevne samoorganizacije kompleksnih ekoloških, družbenih in drugih sistemov. V nasprotju s tem pojmovanjem Haraway opozarja, da nihče ne razvija samega sebe, nič se ne razvija samo od sebe, vse se razvija, spreminja in postaja z nečim/z nekom.¹⁴ Če misel Donne Haraway temelji na kaki ontologiji, je to nedvomno ontologija odnosnosti/relacionalnosti skupnega postajanja, so-postajanja (*becoming with*) ali *sympoiesis*,¹⁵ kot pravi. *Relation* v angleščini pomeni tako odnos kot tudi ožje – sorodnika (v tem smislu je sopomenka za *kin*). »Sorodstvo« (*kinship*) je torej pojem D. Haraway za razumevanje ontološke odnosnosti mnogovrstnih živih bitij, kot tudi nežive narave in strojev: to je tisto, kar nas vse kliče k odgovarjanju in odgovornosti mimo naše želje, volje, hotenja. Obenem je to pojem, ki iz težavno zamotane sedanjosti kaže na možnosti drugačnih povezav: »Make kin, not babies« (»Delajte sorodstvo, ne otrok.«).¹⁶ V njenem pojmu večvrstno sorodstvo (*multispecies kinship*), ki je etično vezan na večvrstno pravičnost (*multispecies justice*),¹⁷ je tako *kinship* tudi figura za zamišljanje drugačne prihodnosti, drugačnih, manj destruktivnih, manj trepečih, manj zatiralskih oblik skupnega življenja in umiranja, »drugega kraja« (*elsewhere*) in »drugega časa« (*elsewhen*).¹⁸ To je izraz, ki si ga Haraway sposoja iz znanstvenofantastične fikcije, in kot pravi v filmu, je zanjo tovrstna naracija sama oblika mišljenja in ne šele material, na podlagi katerega je mogoče misliti. Zadnje poglavje njene zadnje knjige, »The Camille Stories«, je tako zgodba o različnih generacijah lika Camille, ki živijo v družbi simbioze, tudi molekularne, z drugimi bitji, obenem pa v družbi, kjer ima vsak novorojeni vsaj tri starše, vsak odrasli, z drugima dvema, pa največ enega otroka – v družbi, ki progresivno zmanjšuje svoje prebivalstvo, da bi postala okoljsko bolj vzdržna.¹⁹ Zadnja sekvenca filma pred odjavno špico – ta se odvija kot potovanje kamere v digitalno animirani imaginarni koralni greben – nam ponudi prav

¹² Cf. Donna J. Haraway, »SF: Science Fiction, Speculative Fabulation, String Figures, So Far«, *Ada, A Journal of Gender, New Media and Technology*, št. 3, 2003, doi:10.7264/N3KH0K81.

¹³ Haraway, *Staying With the Trouble*, str. 33.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Haraway, »Anthropocene, Capitalocene«, str. 162.

¹⁷ Haraway, *Staying With the Trouble*, str. 3.

¹⁸ Haraway, *op. cit.*, str. 31.

¹⁹ Cf. Haraway, *Staying With the Trouble*, str. 134–168.

vizualizacijo te zgodbe – ali natančneje, vajo v omejevanju vizualizacije. Če nam je poprej film postregel z vizualno osupljivimi vdori podob, od knjižnih platnic do oceanskih bitij, se sedaj skromno umakne v temno podrastje; ob šumu noči in v zgolj bežnih obrisih trav, slišimo glas Donne Haraway, ki bere zgodbo o Camille. Vsakršna bolj nazorna figuracija bi nemara omejila možnosti aktivacije mišljenja tega »drugje« v recepciji gledalke_ca. Haraway torej svojo najbolj nedavno knjigo in film zaključi z narativno figuracijo tega »drugega kraja«, kraja možnosti drugačnega medvrstnega sorodstva, drugačnega (ne)reproduktivnega režima, drugačne socialnosti. Poglejmo sedaj pomembno vlogo figuracije v misli D. Haraway.

Skupina sorodnih feminističnih figur

Most k mišljenju tega »drugega kraja« pa je tudi sicer v delu Donne Haraway prav tako neko sorodstvo: »skupina sorodnih feminističnih figur«,²⁰ ki jih omenja v prej navedenem citatu. Nekatero od teh figur izhajajo iz znanstvene fantastike, druge iz tehnoznanstvene prakse, tretje iz vsakdanjega mnogovrstnega življenja. Te figure med drugim vključujejo kiborga, entiteto med organizmom in strojem oz. naravnim in umetnim, kot jo artikulira v »Kiborškem manifestu«,²¹ potem »družabniške/sopotniške vrste« (*companion species*), recimo pse, katerih so-postajanje s človekom je teoretizirala v svojem drugem manifestu,²² v njeni zadnji knjigi pa so to predvsem »tisti s tipalkami oz. lovkami«, *the tentacular ones* (htonična, zemeljska bitja, bitja zemlje in voda, *critters*,²³ kar v ang. označuje (zlasti majhne) živali, ki niso človek, ljudi pa le zaničevalno). Tipajoča, lovkasta golazen torej, mrčes, ki se pretipa čez svoje okolje s tipalkami, lovkami, nogami, prsti. V filmu so prsti in roke D. Haraway pogosto v prvem planu: ko misli in govori, je njihovo gibanje kakor tipanje misli, občasno pa izza polja vdre kako drugo tipajoče, lovkasto bitje, meduza ali hobotnica. S svojo nenavadno estetiko tako film vseskozi aktivno spodkopava konstrukcijo suverenega avtorskega jaza, kakršno sicer podpirajo konvencije portretne dokumentaristike. Vdori lovkaste in druge »golazni« niso niti ornamentacija niti motnja, temveč soustvarjajo portret neke misli, ki nikoli ni samosvoja in samolastna, temveč se vselej nebrzdano cepi v množstvo neidentičnih iteracij (ki jih film vizualizira tudi tako, da v isto polje v različnih planih vključi več podob Donne Haraway, zapletenih v različne dejavnosti, ki soobstajajo obenem). Film tako izrisuje portret misli, ki se vselej dogaja v prepletu z drugimi in drugačnimi, z »družabniki v mišljenju«,²⁴ kot jih imenuje Haraway. Ta bitja ji pomagajo artikulirati »tipajoče mišljenje« (*tentacular thinking*; izraz za lovke v angleščini, *tentacles*, izhaja iz latinščine: *tentare*, poskušati, tipati):²⁵ tipanje, čutenje, okušanje, vohanje, poudarjena občutljivost za okolje, v katerega smo umeščeni, v odločnem odklonu od vseobsegajočega, distanciranega videnja od nikoder. Ta, slednja vrsta spoznanja je značilna za nebesne (olimpijske ali monoteistične) bogove, za novoveškega evropskega subjekta v iskanju gotovosti, za tehnoznanosti, ki so si v določenih artikulacijah

²⁰ Haraway, *The Haraway Reader*, str. 2.

²¹ Donna J. Haraway, »Kiborški manifest: Znanost, tehnologija in socialistični feminizem v poznem dvajsetem stoletju«, v Haraway, *Opice, kiborgi in ženske*, str. 241–292.

²² Donna J. Haraway, *The Companion Species Manifesto: Dogs, People and Significant Otherness*, Chicago: Prickly Paradigm Press, 2003.

²³ Haraway, *Staying With the Trouble*, str. 43.

²⁴ Haraway, *op. cit.*, str. 62.

²⁵ *Op. cit.*, str. 31.

evropske moderne prisvojile to poslanstvo. S temi »božjimi triki«,²⁶ kot jih imenuje Haraway, je polemizirala že v spisu »Umeščene vednosti: vprašanje znanosti v feminizmu in privilegij parcialne perspektive«, ki je tudi poglavje v knjigi *Opice, kiborgi in ženske*. Na podlagi kritične obravnave epistemologije, ki temelji na stališču zatiranih, denimo v delu Sandre Harding, Nancy Hartsock in Glorie Anzaldúa,²⁷ je v tem spisu Haraway ponudila pojem *umeščenih vednosti* namesto iluzorne paradigme raztelesene vsevednosti. Umeščena vednost je obenem, kot pravi Haraway, »utelešena, zatorej odgovorna, objektivnost«.²⁸ Ne gre torej za zavračanje znanosti in objektivnosti v prid neskončnemu regresu perspektivizma: kot pravi Haraway, »napredek« v spoznanju ni kletvica, temveč cilj znanstvene metode falzifikacije in potrjevanja; zgolj napačno razumevanje pripisuje konkretnim znanstvenim spoznanjem status nevprašljive gotovosti; če bi konkretna znanstvena spoznanja dejansko bila nevprašljiva, potem bi pojem »napredka« v spoznanju izgubil smisel.²⁹ Haraway gre torej za iskanje bolj umeščene, a manj pristranske, tj. bolj objektivne vednosti,³⁰ boljših opisov sveta, bolj točnega govora o svetu prav z zavedanjem umeščenosti vsakega govora, vsakega dejanja videnja, vsakega tipanja – in prav k slednjemu se je premaknila v svojem zadnjem delu, še korak bliže k zemeljskemu, tipajočemu, umeščenemu vrvežu.

V zgoraj omenjenem uvodu Haraway pravi, da je pri pisanju »Kiborškega manifesta« in »Manifesta družabniških vrst« (»The Companion Species Manifesto«) pravzaprav skušala artikulirati sorodno pozicijo – tj. socialistični, protivojni feminizem – iz drugega zornega kota, in sklene: če se družbene okoliščine bistveno ne spremenijo, je nemara treba isto zgodbo povedati znova in znova.³¹ Zgoraj naštete figuracije njene misli – kiborg, družabniške/sopotniške vrste, tisti s tipalkami in druge – so pravzaprav spletene iz iste niti kakor različni vzorci v igri »mačje zibke«: so »vrvične figure« ali *string figures* oziroma *SF*, kar je za Haraway obenem oznaka za znanstveno fantastiko (*science fiction*), znanstvena dejstva (*science facts*), spekulativna dejstva (*speculative facts*), spekulativni feminizem (*speculative feminism*) in njihov epistemološki, etični, politični preplet.³² Ta nit preči podedovane dualizme zahodne misli in s tem kaže, kako so ti načini mišljenja – tako kot sama ideja zamejenega avtonomnega posameznika ali pa raztelesene vsevednosti – pravzaprav fikcije. In te niso več uporabne za mišljenje sodobnosti ali prihodnosti,³³ so celo škodljive: implicitno lahko namreč ideološko utemeljujejo odnose izkoriščanja in dominacije. Tako je denimo evropski kolonializem med drugim ideološko legitimiral vrednostni sistem, temelječ na ločevanju tega, kar je človeško, od tega, kar je nečloveško, kar je surovo/naravno, od tega, kar je civilizirano; spolno zatiranje je bilo vselej naturalizirano s sklicevanjem na domnevno večjo podvrženost žensk »naravi« in s tem njihovo domnevno nesposobnost za javno, politično, intelektualno življenje, življenje kulture, za katerega naj bi bili poklicani moški; absolutna ontološka ločnica med človeškim in nečloveškim, ki je človeku na razpolago – podedovali smo jo tudi od monoteizmov – je ideološka prtljaga, ki kljub moderni znanosti še vedno podpira neomejeno prilaščanje vsega, kar človek označi za nečloveško. Dejstvo, da gre

²⁶ Donna J. Haraway, »Umeščene vednosti: vprašanje znanosti v feminizmu in privilegij parcialne perspektive«, v Haraway, *Opice, kiborgi in ženske*, str. 303.

²⁷ *Op. cit.*, str. 305.

²⁸ *Op. cit.*, str. 311.

²⁹ Haraway, *The Haraway Reader*, str. 4.

³⁰ Haraway, »Umeščene vednosti«, str. 314.

³¹ *Cf.* Haraway, *The Haraway Reader*, str. 5.

³² *Cf.* Haraway, »SF: Science Fiction, Speculative Fabulation, String Figures, So Far«.

³³ *Cf.* Haraway, *Staying With the Trouble*, str. 30.

za pogosto škodljive fikcije seveda ne pomeni, da ni več mogoče govoriti o človeku, naravi ali kulturi. Haraway se je denimo ogradila od teoretskega toka posthumanizma³⁴ – trenutno v številnih disciplinah popularnega trenda, ki ga je spodbudilo tudi njeno delo in ki vsakršne humanistične pojme zavrača kot neobhodno zavezane človeški izjemnosti in instrumentalnemu odnosu do narave – Haraway tako sebe denimo označi za »humanistko, navkljub sami sebi«. ³⁵ Pojmi narave, kulture, človeka so še vedno lahko uporabni v etiki, znanosti, humanistiki in družboslovju, a zavedati se moramo odnosov moči, v katere so vpleteni procesi ločevanja in definiranja, iz katerih vznikajo ti pojmi. Zaradi poprej omenjene zgodovinske pogubnosti določenih oblik ločevanja nas torej danes bolj kot kategorizacija stvarstva čaka naloga mišljenja, kot pravi Haraway, »in the muddle« ali »v zmedu«. ³⁶ *Muddle* je v svoji fonetični sorodnosti z *mud* oz. blatom, krajem, kjer domujejo htonična, zemeljska, tipajoča bitja oz. nam sorodna golazen; je še ena figura za mišljenje okolja, v katerega smo umeščeni, in kompleksnih situacij, ki od nas terjajo odgovor in odgovornost, ki terjajo potrpežljivo odvozlavanje in oblikovanje drugačnih vrvičnih figur, figur mišljenja, ne pa razsekanja, s katerim bi enkrat za vselej domnevno rešili problem in zaključili s spraševanjem. ³⁷

Intermezzo: sorodstvo kot etika skupnega mišljenja

Ob tem je pomembno omeniti odnose, ki jih tovrstno mišljenje iz zmede/blata (*in the muddle*) tvori z drugimi mislečimi. V svojem delu se Haraway spretno ogiba akademski praksi referiranja, argumentiranja in protiargumentiranja, denunciacije; namesto tega pripoveduje zgodbe, ki izpostavljajo ne-samost njenega mišljenja, ob tem pa opozarja na to, katera_i prijatelj_ica, človeška_i ali kake druge vrste, ji je predstavil_a katero njenih misli. Včasih se seveda s katero_im ne strinja – denimo kot v filmu, ko Brunu Latourju oporeka zavračanje marksizma in ignoriranje feminizma. Tudi v teh primerih pa sogovornice_ke v svoje delo in mišljenje priključuje kot prijateljice_e, ki njeno mišljenje spodbujajo, in ne kot sovražnice_ke ali tekmice_ece, katerih mišljenje je treba demantirati, denuncirati, javno osmešiti. Skupina njenih intelektualnih prijateljev vključuje tako uveljavljene znanstvenice_ke in filozofinje_e kot tudi njene nekdanje študentke_e in sodelavke_ce, njeno razširjeno družino oz. nekrvno »sorodstvo«, ki vključuje tudi njeno pasjo življenjsko sopotnico Cayenne Pepper ter mnogovrstni vrvež golobov, pajkov, hobotnic, primatov, psov, kiborgov, laboratorijskih miši, lišajev, bakterij, družabnic_kov v raziskovanju, mišljenju in pripovedovanju. Takšno jo prikazuje tudi film, s spretno rabo dvojnih ekspozicij, *green screena*, animacije in montaže, ki omogočajo vdore bližnjega in daljnega okolja, bližnjega in daljnega sorodstva. Nemara samo tovrstna prijateljska odprtost za mišljenje drugih in drugega, drugačnega omogoča tako plodno proliferacijo nefilialnega sorodstva, kot ga je spodbudilo njeno delo. To je namreč navdahnilo raznovrstne teoretske usmeritve, ki na zelo različne načine prepletajo mišljenje tehnologije, narave, feminizma in kapitalizma: od tehnofilskega kiberfeminizma, prek posthumanističnega vitalizma novih materializmov, do kvir feminizma in antikapitalistične ekologije ksenofeminizma. Te

³⁴ Cf. Haraway, *op. cit.*, str. 11, 13, 32.

³⁵ Haraway, *The Haraway Reader*, str. 4.

³⁶ Haraway, *Staying With the Trouble*, str. 174.

³⁷ Cf. *op. cit.*, str. 42.

smeri bi lahko razumeli z njenim pojmom *oddkin* – čudno potomstvo (za razliko od: *godkin* ali božjega potomstva, ki pravoverno obrača svoje glave proti mrtvim belim Očetom).³⁸ *Oddkin*, čudno, nezvesto, nefilialno »potomstvo«, zapleteno v zanke skupnega mišljenja, ustvarjanja in podajanja vzorcev, ki jih skupaj pletemo in/ali razpletamo. Kar se lahko nemara vsi – ne glede na teoretsko pripadnost ali interese, ne glede na to, na kakšen feminizem prisegamo, kakšen pomen pripisujemo (anti)kapitalizmu ali ekologiji, kaj menimo o zahodnih dualizmih – kar se lahko nemara vsi naučimo od dela Donne Haraway, je njena etika mišljenja, ki je etika odprtosti neukrotljivi, svojeglavi misli čudnega potomstva, ki je sorodstvo v mišljenju, nefilialna vez onkraj reprodukcije istega, vez, ki spodbuja kreativne deviacije. Kar je nevarno, kot pravi Haraway, je pravovernost – prepričanje, da imamo mi ali katera (običajna mrtva, bradata, bela in moška) Avtoriteta, na katero se sklicujemo, vse odgovore.³⁹ Tako prepričanje namreč onemogoča poslušanje, ovira skupno mišljenje, preprečuje naše skupno »vztrajanje s težavami« ter izumljanje novih, drugačnih zgodb.

Pripovedovati zgodbe, preživeti, živeti

Pomembno je namreč, kakšne zgodbe pripovedujemo. Kot pravi Haraway, v tej zmedeni zavozlanosti množstva ekonomskih, rasnih, spolnih, medvrstnih odnosov, ki jih nismo izbrali, potrebujemo nove zgodbe: »misliti moramo«, kot povzame Virginio Woolf iz spisa *Tri gvineje*⁴⁰ in doda: »[A] pomembno je, s kakšnimi mislimi mislimo misli [...] s kakšnimi zgodbami pripovedujemo zgodbe.«⁴¹ Kako bomo torej mislili nenehno grožnjo, ki jo ljudje predstavljamo samim sebi in drug drugemu? Kako bomo mislili sodobno grožnjo življenju mnogoterih vrst na zemlji, vključno s človeško?

Trenutno najbolj popularna zgodba je antropocen. Ta pojem je leta 1980 uvedel ekolog Eugene Stoermer za oznako učinka človeške vrste na okolje, ki naj bi bil tako masiven, da zasluži ime nove geološke dobe; do svetovne slave pa se je ta zgodba prebila leta 2000, ko jo je nizozemski kemik in Nobelov nagrajenec Paul Crutzen ponovno spravil v obtok.⁴² Zgodba antropocena je, kot pravi Haraway, uporabna za dialog z oblastmi in tistimi, ki so ji pripravljeni prisluhniti.⁴³ In vendar ostaja ta zgodba vse preveč pobožna; kot pravi Haraway, ta zgodba vse preveč spominja na tragiško sprejemanje krivde za človeški *hybris* oz. predrznost, za to, da smo se odtujili od Matere Narave z našim domnevno nenaravnim življenjskim slogom, ki posega v okolje.⁴⁴ Haraway opozarja, da ni človek z orodjem tisti, ki bi sprožil tako masovno spremembo okolja – naposled vsako bitje na množstvo načinov spreminja svoje okolje in človek ni edino bitje, ki uporablja orodja. V svoji knjigi *Staying with the Trouble* zato za točnejši opis podnebnih in geoloških sprememb sprejema pojem kapitalocena.⁴⁵ Sodobnega spreminjanja okolja namreč ni mogoče misliti brez začetkov kolonizacije in trgovine s sužnji, ki je obenem pomenila začetek masovnega izkoriščanja

³⁸ Cf. *op. cit.*, str. 2.

³⁹ Cf. Haraway, »Umeščena vednost«, v *Opice, kiborgi in ženske*, str. 301.

⁴⁰ Haraway, *Staying With the Trouble*, str. 130.

⁴¹ *Op. cit.*, str. 35.

⁴² Cf. *op. cit.*, str. 45.

⁴³ Cf. *op. cit.*, str. 48.

⁴⁴ Cf. *op. cit.*, str. 47.

⁴⁵ Cf. *ibid.*

naravnih virov, plantažne deforestacije, razlaščenja prebivalstev koloniziranih ozemelj ter prenašanja vrst, vključno s patogenimi mikrobi in virusi, preko kontinentov. Spreminjanja okolja ni mogoče misliti brez industrijske revolucije in ni ga mogoče misliti brez interesov korporacij in držav, ki v imenu ekonomske rasti in ohranjanja nevzdržnega načina življenja, ki je vselej asimetrično omogočeno enim, ne pa drugim, še naprej plenijo naravne vire.⁴⁶ Čeprav je torej, kot slišimo v filmu, Kapital »precej dobra zgodba«, se Haraway obenem dobro zaveda, da pri tem tvegamo ustvarjanje novih Velikih zgodb ali pa utrjevanje obstoječih in tako bodisi razširjamo iluzijo o eni sami končni rešitvi ali pa se predamo obupu. Zato Haraway pravi, da je kapitalocen treba razumeti kot »dovolj veliko zgodbo«, ki lahko razloži marsikaj, a ne vsega;⁴⁷ kot nit, ki jo je treba v igri »mačje zibke« ali vrvičnih figur smiselno zapletati z drugimi, v igri mačje zibke, ki jo igramo, da bi mislili sodobne težave, v katere smo se zapletli. Sama tako v to vrvično figuro splete še eno zgodbo, ki nam lahko pomaga izogniti se blaženi nevednosti, obupu ali mesijanskim naracijam: uvede pojem »htulucena«. Ta se bolj kot na antične pošasti v strašljivih zgodbah H. D. Lovecrafta nanaša na grško besedo *htonično*, tj. zemeljsko, in označuje že obstoječi, pa tudi prihodnji čas soobstajanja in sopostajanja bitij različnih vrst, ki ga lahko, tako ona upa, še vedno preobrnemo v neke boljše oblike skupnega življenja in umiranja. Htulucen je tako za Haraway že tekoča in tudi prihodnja doba sklepanja novih vezi v mnogovrstni skupnosti, sklepanja sorodnosti in povezav mimo reprodukcije, izumljanja boljših načinov skupnega življenja in umiranja v težavnih, zapletenih časih.⁴⁸ Kljub množičim se napovedim, ki človeškemu življenju in življenju večine živalskih in rastlinskih vrst napovedujejo neogiben konec, Haraway vztraja pri nujni mišljenja teh težavnih, zapletenih časov; nujnosti, ne urgentnosti, kot pravi, v izogib alarmističnim Velikim zgodbam.⁴⁹ Vztrajati s težavami (»staying with the trouble«) pomeni ne se predati njihovi dozdevni nerešljivosti, a tudi izogniti se njihovemu presekanju z vsevednostjo tehnološke ali božje rešitve.

Haraway ni nikoli imela potrpljenja za Velike zgodbe Moderne – čeprav je obenem bila vselej in še vedno je zavezana vsaj nekaterim, denimo feminizmu in marksizmu, za katere pravi, kot rečeno, da jih moramo primerno zaplesti, ne pa zavreči. Prav tako tudi nima potrpljenja za Velike okoljske zgodbe – bodisi eshatološke bodisi apokaliptične, sekularne ali sakralne. Niti tehnološki čudež niti kaka »previdnost« nas ne bo rešila; in vendar, kljub črnogledim napovedim okoljskih znanstvenikov se po Haraway ne gre predati defetizmu ali samozagledanemu cinizmu.⁵⁰ Preteklost ne sme postati alibi za zapiranje prihodnosti; že storjena škoda – planetu, okolju, nam samim; žrtvam kolonizacije in rasizma, žrtvam spolnega nasilja – ne more biti nikoli od-narejena, nikoli pozabljena. Ni je mogoče ustrezno poplačati, ni se mogoče vrniti v blaženo stanje pred storjenim zločinom, pred storjenimi napakami. Vendar pa to ne sme biti izgovor, da preprosto ponavljamo zločine in napake preteklosti. Niti človeška tehnologija, niti Kapital, niti vsi zločini in napake preteklosti ne morejo povsem določiti prihodnosti. Zato ostaja še vedno nadvse pomembno, kaj konkretni ljudje v konkretnih situacijah, tako kot tudi druga bitja, počnejo, počnemo. Kar počnemo, namreč vpliva na to, kako živijo drugi, s katerimi smo zapleteni v nerazrešljivo zanko so-postajanja; v sorodstvo mimo naše volje; v dolžnosti in odgovornosti onkraj naše izbire. Zato ne glede na

⁴⁶Cf. *op. cit.*, str. 48.

⁴⁷Cf. *op. cit.*, str. 50.

⁴⁸Cf. *op. cit.*, str. 55.

⁴⁹Cf. *op. cit.*, str. 56.

⁵⁰Cf. *op. cit.*, str. 56.

to, kakšna prihodnost se nam obeta, ne glede na to, kaj neodpravljlivega je bilo storjenega v preteklosti, je sedanost htulucena naša, da jo mislimo; kot pravi Haraway v svoji zadnji knjigi: »[H]tulucen ni niti sakralen niti sekularen; to zemeljsko postajanje sveta [ali ustvarjanje svetov; *worlding*] je v celoti zemljino, motno, smrtno – in je sedaj na kocki.«⁵¹

Pomembno je, s kakšnimi mislimi mislimo misli; pomembno je, kakšne zgodbe pripovedujemo; pomembno je, kako živimo drug_a z drugo_im, z drugimi ljudmi in drugimi vrstami, z organizmi in stroji in neorgansko naravo in še čim ... pa naj bo to naslednjih 100, 1000 ali milijon let – ali le, kot pravi Haraway, v tem gostem, kaotičnem, težavnem sedaju.

Viri in literatura:

#FridaysForFuture, <https://www.fridaysforfuture.org/about> (zadnji dostop 5. 6. 2019).

Cuboniks, Laboria: »Ksenofeminizem: politika za alienacijo«, prev. Urban Belina, *ŠUM* V/8, oktober 2017, str. 853–867.

Diez, Georg: »Die Verratene Generation«, *taz.de*, 25. maj 2019, <http://www.taz.de/Essay-zur-EU-Wahl/!5595048/> (zadnji dostop 5. 6. 2019).

Echols, Alice, 1989: *Daring to be Bad: Radical Feminism in America 1967-1975*, Minneapolis in London: University of Minnesota Press.

Firestone, Shulamith, 2015 [1970]: *The Dialectic of Sex: A Case for Feminist Revolution*, London: Verso.

Haraway, Donna J.: »Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin«, *Environmental Humanities*, št. 6, 2015, str. 159–165.

Haraway, Donna J.: »Making Oddkin: Story Telling for Earthly Survival«, predavanje na Univerzi Yale, objavljeno na spletu 26. oktobra 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=z-iEnSztKu8> (zadnji dostop 5. 6. 2019).

Haraway, Donna J., *Opice, kiborgi in ženske, reinvecija narave*, prev. Valerija Vendramin in Tina Potrato, Študentska založba, Ljubljana 1999 [1991].

Haraway, Donna J.: »SF: Science Fiction, Speculative Fabulation, String Figures, So Far«, *Ada, A Journal of Gender, New Media and Technology*, št. 3, 2003, doi:10.7264/N3KH0K81.

Haraway, Donna J., 2016: *Staying With the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*, Durham in London: Duke University Press.

Haraway, Donna J., 2004: *The Haraway Reader*, New York in London: Routledge.

⁵¹ *Op. cit.*, str. 55.

Haraway, Donna J., 2003: *The Companion Species Manifesto: Dogs, People and Significant Otherness*, Chicago: Prickly Paradigm Press.

Haraway, Donna J., 2008: *When Species Meet*, Minneapolis in London: University of Minnesota Press.

Haraway, Donna J. in Cary Wolfe, 2016: »Companions in conversation«, v Donna Haraway, *Manifestly Haraway*, Minneapolis in London: University of Minnesota Press, str. 199-289.

Hellen Hester: »(Re)producing Futures Without Reproductive Futurity: Xenofeminist Ecologies«, *MAP*, št. 44, maj 2018, <https://mapmagazine.co.uk/xenofeminist-ecologies> (zadnji dostop 5. 6. 2019).

Irfan, Umair: »Playing hooky to save the climate: why students are striking on March 15«, *Vox*, 14. marec 2019, <https://www.vox.com/2019/2/21/18233206/march-15-climate-strike> (zadnji dostop 5. 6. 2019).

Lewis, Sophie, 2019: *Full Surrogacy Now*, London: Verso.

»Starejšim ne zaupamo več, razočarani smo nad ignoriranjem največje krize v zgodovini človeštva!«, *Delo*, 15. marec 2019, <https://www.delo.si/novice/slovenija/mladi-po-vsem-svetu-na-ulice-tisine-je-dovolj-cas-je-za-podnebne-ukrepe-161197.html> (zadnji dostop 5. 6. 2019).

Steklenik, <http://www.steklenik.si/category/razstave/> (zadnji dostop 5. 6. 2019).

Sedgwick, Hellen, »Artificial wombs could soon be a reality. What will this mean for women?«, *The Guardian*, 4. september 2017, <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2017/sep/04/artificial-womb-women-ectogenesis-baby-fertility> (zadnji dostop 4. 5. 2019).